

КУЛЬТУРНИЦЬКА ТА ПРОСВІТНЯ ПРАЦЯ ЛЕГІОНУ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Першою в новітній історії України військовою формацією, яка збройною боротьбою відновила українські визвольні змагання, став легіон Українських січових стрільців (УСС).

Маючи основною метою виборення Української держави, він ретельно і цілеспрямовано до цього готувався, стараючись насамперед організувати своє внутрішнє життя таким чином, щоб, незважаючи на всі воєнні перешкоди, виконувати завдання національного характеру. Головними з них були: формування визвольної ідеології та підготовка до вирішальних подій, праця над поглибленням національної свідомости українського народу, залишення матеріальних та духовних пам'яток і традицій про свою боротьбу, які б у випадку невдачі тодішніх змагань стали орієнтирами в побудові Української держави для майбутніх поколінь.

Важливою передумовою вирішення цих завдань була культурно-просвітня праця, яку легіон провадив упродовж усього свого існування.

Дослідження означеної проблеми почалося ще в ході Першої світової війни. У цей період з'являється низка стрілецьких публікацій, які ознайомлювали українство краю з легіоном УСС, його метою та завданнями. Серед них варто відзначити праці підх. О.Назарука, дес. В.Дзіковського, стрілецькі літературні збірники та інші матеріали¹, де зосереджена значна інформація з історії УСС. Зокрема, О. Назарук приділив велику увагу питанням внутрішнього життя стрільців, їх впливу на національну свідомість українського населення, подав цікаві статистичні дані.

Темі освіти стрільців присвячене післявоєнне дослідження М.Угрин-Безгрішного «Етапна гімназія»². У ньому він аналізує діяльність гімназійних курсів, які функціонували під час війни у Коші УСС, показує їх мету та завдання.

Перші узагальнюючі праці з історії легіону УСС вийшли в середині 1930-х років. Насамперед це колективні роботи «Українські Січові Стрільці, 1914–1920» та «Історія українського війська» і ґрунтовне дослідження О.Думіна «Історія Легіону Українських Січових Стрільців»³. Їх автори, окремі з яких були свідками й учасниками досліджуваних подій, використали великий фактичний матеріал і поряд із аналізом збройної боротьби стрілецтва розглянули й деякі інші питання. Зокрема, тут непогано проаналізовано внутрішнє життя легіону, працю УСС серед українського населення та стрілецьку творчість.

Після 1939 р. проблеми визвольних змагань 1914–1921 рр. розробляли тільки за кордоном представники української еміграції. Там у 50–70-х роках вийшло близько півтора десятка досліджень, присвячених Українським січовим стрільцям, в т. ч. і їх культурно-просвітній праці. Це, зокрема, роботи С.Ріпецького, Н.Гірняка, М.Островерхи та ін.⁴

Значний інтерес серед робіт зі стрілецької тематики викликає і видання Головної управи Братства УСС, яке вийшло в 1967 р. під назвою «За волю України»⁵. Це збірник статей, спогадів та документів з історії легіону УСС.

1. Див.: Назарук О. Слідами Українських Січових Стрільців. – Львів, 1916; Назарук О. Над Золотою Липою. В таборах УСС. – Б. м., 1918; Дзіковський В. Коло Потугор. – Відень, 1917; Тим, що впали. Літературно-мистецький збірник. – Львів, 1917; Червона Калина. Літературний збірник Українського Січового Війська. – Кіш УСС, 1918; Антологія стрілецької творчості / За ред. Л.Геца та Б.Крижанівського. – Постій Вишколу УСВ, 1918 та ін.

2. Див.: Угрин-Безгрішний М. «Етапна гімназія» УСС. – Рогатин: Журавлі, 1928.

3. Див.: Українські Січові Стрільці, 1914–1920 / За ред. Б. Гнаткевича та ін. – Репринтне відтворення з вид. 1935 р. – Львів: Слово, 1991; Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Упоряд. Б. Якимович. – 4-те вид., змін. і доп. – Львів: Світ, 1992; Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців. – Львів: Червона Калина, 1936.

4. Див.: Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1956; Гірняк Н. Організація і духовий ріст Українських Січових Стрільців. – Філадельфія: Америка, 1955; Островерха М.

Особливої уваги заслуговують опубліковані тут матеріали з історичного архіву УСС (США) та бібліографія до історії стрілецтва, яку уклав С.Ріпецький. Все це дозволяє розглядати збірник як цінне джерело для досліджень різних аспектів стрілецької діяльності.

Сучасна історіографія проблеми поки що обмежується лише кількома монографіями та науково-популярними працями П.Арсенича, В.Гордієнка, М.Литвина, К.Науменка та інших авторів⁶. Крім цього, протягом 1990-х — початку 2000-х років з'явилася низка публікацій в українській періодиці⁷, де розглядаються деякі аспекти діяльності УСС, та кілька збірок стрілецьких пісень, поезій та гумору⁸. В останні роки в Україні також захищено декілька дисертацій⁹, які прямо чи опосередковано торкаються питання культурно-просвітницької діяльності стрілецтва.

Важливе місце в організації культурницької та просвітньої праці легіону УСС належало створеній на початку 1915 р. «Пресовій квартирі». Її осередок був як на фронті, так і в Коші¹⁰. Ідея про заснування такого культурно-мистецького підрозділу зародилася вже в 1914 р.¹¹ Головним завданням Пресової квартири було збирання матеріалів до історії УСС та збереження їхніх традицій¹². Але на практиці вона мала ширші повноваження і, об'єднуючи в своїх рядах людей з літературно-мистецьким хистом, стала своєрідним центром, який організовував і спрямовував духовне, культурне та творче життя легіону.

На фронті у Пресовій квартирі, якою керував чет. Ю.Буцманюк, а з травня 1915 р. — чет. І.Іванець, успішно працювали, незважаючи на важкі умови, поети і літератори: підх. Р.Купчинський, Л.Лепкий і В.Дзіковський, чет. І.Балюк; художники: хор. Ю.Назарук та стр. О.Курилас, Л.Гец, О.Сорохтей; музикант та керівник оркестру УСС підх. М.Гайворонський; фотографи: підх. Т.Мойсейович, стр. В.Оробець та ін. Багато їхніх творів побачило світ у тодішніх часописах. Але після того, як у боях під Конюхами на Тернопільщині на початку липня 1917 р. фронтова Пресова квартира втратила ряд провідних співробітників, її праця стала тільки принагідною та уривчастою.

Діяльність започаткованої 9 березня 1915 р. Пресової квартири в Коші, обов'язки голови якої виконували Т.Мелень, підх. О.Назарук, а з жовтня 1915 р. підх. М.Угрин-Безгрішний, дещо відрізнялася від фронтової. Особливість її полягала в тому, що тут працювали і над загальною освітою, і над поглибленням національної свідомості стрілецтва. Згідно зі статутом кошевої Пресової квартири, її робота поділялася на вісім відділів (письменників-дописувачів, співаків, музикантів, рисувальників, різьбярів і малярів, фотографів, а також науковий, видавничий та економічний)¹³, які дозволяли охопити стрілецьке життя та діяльність у всій їх багатоманітності. Тут активно працювали відомий прозаїк підх. О.Назарук, мистецтвознавець підх. М.Голубець, поет підх. Ю.Шкрумеляк, музикант дес. А.Баландюк, фотограф підх. М.Угрин-Безгрішний та багато інших. Нерідко один

Грозна калини — в Українських Січових Стрільцях. — Нью-Йорк, 1962.

5. Див.: За волю України. Історичний збірник УСС / За ред. С. Ріпецького. — Нью-Йорк, 1967.

6. Див.: *Арсенич П.* Січові стрільці. — Івано-Франківськ, 1990; *Великочій В., Гаврилів Б.* Дмитро Вітовський (1887–1919): Док. нарис. — Коломия: Вік, 1997; *Гордієнко В.* Українські Січові Стрільці. — Львів, 1990; *Лазарович М.* Українські Січові Стрільці: національно-політична та культурно-просвітницька діяльність. — Тернопіль: Економічна думка, 2000; *Лазарович М.* Культурно-просвітницька діяльність Українських Січових Стрільців у роки Першої світової війни. — Тернопіль: Тайп, 2003; *Лазарович М.* «Гей, ви, стрільці січові...» (Формування українського стрілецького руху в Галичині: причини, передумови, наслідки). — Тернопіль: Джура, 2004; *Лазарович М.* Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. — Тернопіль: Джура, 2005; *Лазарович М., Лазарович Н.* «Машерують наші добровольці...». — Тернопіль: Тайп, 2003; *Литвин М., Науменко К.* Історія галицького стрілецтва. — Львів: Каменяр, 1990; *Литвин М., Науменко К.* Українські Січові Стрільці. — К.: Знання, 1992 та ін.

7. Див.: *Горак Р.* Дмитро Вітовський // Дзвін. — 1992. — № 1–2. — С. 130–142; *Заброварний Б., Бернадський Б.* Вклад Січових Стрільців у розвиток національної освіти на Волині / Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету. Вип. 1. — Луцьк, 1995. — С. 63–68; *Калищук О.* Культурно-освітня діяльність українських січових стрільців на Волині: археографія питання // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. — № 3. — Луцьк, 2000. — С. 80–83; *Лазарович М.* Літературно-видавничу діяльність Українських січових стрільців // Дзвін. — 2001. — № 2. — С. 125–133; *Лазарович М.* Просвітницька діяльність Січового стрілецтва серед українського народу в роки Першої світової війни // Визвольний шлях. — 2000. — № 3. — С. 20–42; *Лазарович М.* Українські січові стрільці в період розгортання національної революції в Наддніпрянщині: 1917–1918 роки // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: (36. ст.). — К., 1999. — Вип. 5. — С. 172–186; *Лазарович М.* Українські січові стрільці в революційний період у листопаді 1918 р. в Східній Галичині // Український історичний журнал. — 1998. — № 5. — С. 40–52; *Якимович Б.* З історії УСС // Пам'ятки України. — 1990. — № 1. — С. 58–63 та ін.

і той же член Пресової квартири був одночасно і малярем, і фотографом, і дописувачем у різноманітні часописи. Всі розуміли значення своєї праці, тому намагалися зробити якнайбільше.

Безпосередня активна діяльність кошевої Пресової квартири почалася в травні 1915 р. із заснуванням читальні (завідувачем був підх. Л.Камінський, а згодом — віст. З.Ткачук) й бібліотеки (підх. С.Чумак та віст. А.Лушпінський). Забезпечували їх літературою та пресою як за допомогою ряду українських інституцій, так і за рахунок самого стрілецтва. У квітні 1916 р. в бібліотеці Коша нараховувалося приблизно 600 книг, переважно українською мовою¹⁴. Своєрідна бібліотека, книжки якої переносили в ранцях і передавали з рук в руки¹⁵, існувала і серед фронткових частин УСС. Значну популярність мала й стрілецька читальня, де завжди можна було ознайомитися з новими публікаціями в часописах, зіграти в шахи чи просто подискутувати в тісному колі. З часом обидві названі інституції перетворилися в один із осередків духовного та товариського життя кошовиків.

17 червня 1915 р. в Коші відбулося перше засідання «Викладового кружка», що постав за ініціативою підх. Назарука¹⁶ як осередок, де стрілецька молодь зміцнювалася ідейно та готувалася до майбутньої суспільної праці. Суть діяльності цього гуртка полягала в тому, що на його засіданнях окремі промовці робили доповіді з актуальних питань, які потім детально з дискусіями обговорювали присутні. Зокрема, там було заслухано та обговорено виступи О.Назарука — «Відношення молоді до української суспільності», М.Заклинського — «Економічна і національна неволя закордонної України», підх. Ю.Шкрумеляка — «Про стрілецьку пісню» та інші. Така форма спілкування дозволяла глибше осмислити проблеми, вирішення яких мало взяти на себе стрілецтво в майбутньому, та зміцнити товариські стосунки між УСС.

Не забували стрільці й про свою освіту, і вже в червні 1915 р. у Коші було створено курси для неписьменних, які вели вчителі: дес. Л.Лісевич, віст. Г.Кадлубицький і Я.Кобилянський та стр. А.Дідик. На поч. 1916 р. тут здобували грамоту приблизно 60 УСС, більшість з яких зголосилася добровільно, а кількох приділили примусово, наказом кошової управи¹⁷, бо ж було зрозумілим, що для вирішення тих завдань, які стояли перед стрілецтвом, потрібні грамотні люди.

У зв'язку з цим стрілецьке командування дбало також, щоб стрільці, які до війни вчилися в гімназіях чи університетах, мали змогу продовжувати навчання, складаючи час від часу іспити. У цьому їм допомагали т. зв. Збірні станиці УСС, головним чином у Відні та Львові, які опікувалися ними під час іспитів. Так, тільки у Віденській збірній станиці з 8 грудня 1914 р. до 11 лютого 1915 р. побувало 85 стрільців, які приїздили зі згаданою метою¹⁸. У Львові до вересня 1916 р. іспити склали 87 гімназистів та

8. Див.: Як з Бережан до кадри. Стрілецькі пісні Романа Купчинського. — Тернопіль. 1990; Ой у лузі червона калина. Українські Січові Стрільці у піснях. — Тернопіль, 1991; Стрілецькі пісні. Пісенник. — К.: Музична Україна, 1992; Стрілецька Голгофа: Спроба антології / Упоряд., авт. вступ. ст. і прим. Т.Ю. Салига. — Львів: Каменяр, 1992; Віставай! (Сміються Українські Січові Стрільці. — Тернопіль, 1992.

9. Див.: Лазарович М. Українське Січове Стрілецтво: формування, ідея, чин. / 07.00.01 — історія України. Автореф. дис... к. і. н. — Львів, 1996; *Бернадський Б.* Волинь у роки Першої світової війни. / 07.00.01 — історія України. Автореф. дис... к. і. н. — Львів, 1999; Роль галицької інтелігенції в національно-культурному відродженні українців Волині (1914 — 1918 роки. / 07.00.01 — історія України. Автореф. дис... к. і. н. — Львів, 2003.

10. *Киш УСС* — підрозділ, основним завданням якого був набір добровольців та опіка пораненими, хворими і скаліченими стрільцями та старшинами.

11. Центральний державний історичний архів (далі — ЦДІА) України у м. Львові, ф. 360, оп. 1, спр. 49, арк. 1–2; За волю України... — С. 381–382.

12. ЦДІА України у м. Львові, ф. 353 т, оп. 1, спр. 7, арк. 31.

13. ЦДІА України у м. Львові, ф. 353 т, оп. 1, спр. 8, арк. 3–5.

14. Діло. — 1916. — 23 квіт.; *Левицький К.* Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918. — Перша часть. — Львів, 1928. — С. 181; Назарук О. Слідами Українських Січових Стрільців... — С. 7.

15. *Рітецький С.* Назв. праця. — С. 149–150.

16. Діло. — 1916. — 23 квіт.

17. Там само.

18. ЦДІА України у м. Львові, ф. 352 т, оп. 1, спр. 50, арк. 23.

25 студентів університету з числа УСС¹⁹. Крім того, у Відні були зорганізовані спеціальні 4-тижневі курси для допомоги стрільцям у здаванні іспитів. Згодом подібні курси для гімназистів – так звана стрілецька гімназія – постали і в Коші УСС. Щось аналогічне планували також створити і для студентів університетів – так званий «етапний університет»²⁰, але цього досягнути не вдалося.

Стрілецька гімназія, яка пізніше називалася «етапною гімназією УСС», почала працювати 3 червня 1915 р. з ініціативи віст. С.Прідуна, студента-філософа Віденського університету. Її доцільність він мотивував тим, що стрільці повинні прислужитися своїй Батьківщині не тільки крісом, а й наукою, особливо в той час, коли вона цього потребує²¹. Навчали у стрілецькій гімназії як новобранців, так і т. зв. «стару войну»; їх число коливалося, залежно від фронтних обставин, від 20–30 до майже 230 осіб²². Спочатку цим займався тільки сам Прідун, а згодом йому на допомогу прийшли студенти-філософи Чернівецького університету – дес. І.Гуцуляк, стр. А.Дідик і Т.Вишиваний; викладачі гімназій – підх. М.Угрин-Безгрішний, чет. С.Никифоряк, стр. Ю.Мінко, Ю.Гірняк, Л.Смулка, А.Лотоцький та ін.

Незважаючи на плинність учнів, які відходили на фронт, часту зміну поствою Коша, відповідно й гімназії, відсутність приміщень та підручників, які стрілецькі викладачі нерідко змушені були купувати за власні кошти і таке інше, навчання відбувалося здебільшого регулярно. Серед предметів були: українська, грецька, латинська та німецька мови, історія України, математика, фізика, природознавство, а також психологія, логіка, історія філософії, стародавня історія та інші. Щосереді відбувалися читання «Історії України» М.Аркаса, на які приходили фактично всі стрільці, вільні від служби. Нерідко лекції, які проводили то на свіжому повітрі, то в помешканнях самих учителів, закінчувалися дружніми розмовами учнів та їх наставників.

Необхідно також підкреслити, що всі стрільці-гімназисти, незважаючи на специфічні умови, вчилися охоче й енергійно, особливо після того, коли їм, починаючи з кінця 1915 р., було дозволено здавати іспити за прослухані курси. У певні строки вони виїздили до українських гімназій і там, на основі здобутих у стрілецькій гімназії знань, здавали іспити. Тільки до травня 1916 р. такі іспити здали понад 100 УСС²³. Загалом же приблизно 140 стрільцям удалося подібним чином закінчити гімназії²⁴. Це мало неабияке значення для всієї національної справи, особливо якщо врахувати тодішній освітній рівень галицько-українського суспільства.

Під опікою Пресової квартири в стрілецькому середовищі працювали і осередки культурно-мистецького напрямку. Вони користувалися величезною популярністю як серед УСС, так і серед українського громадянства. Перш за все, тут треба назвати духовий оркестр під керівництвом підх. М.Гайворонського, який на весну 1917 р. нараховував близько тридцяти музикантів, смичковий та струнний оркестри,

19. *Витвицький С.* Збірна Станиця УСС у Львові // *Тим, що впали...* – С. 140.

20. Діло. – 1916. – 23 квіт.

21. *Угрин-Безгрішний М.* «Етапна гімназія»... – С. 7–8.

22. Там само. – С. 9; ЦДІА України у м. Львові, ф. 353 т, оп. 1, спр. 14, арк. 16.

23. *Вістник Союзу визволення України.* – 1916. – 7 трав.

24. *Українські Січові Стрільці 1914–1920...* – С. 111.

хор під керівництвом підх. Л.Гринішака та стрілецький театр. Неодноразовими виступами перед населенням Галичини та Наддніпрянської України, а також перед чужинцями²⁵ вони значною мірою спричинилися до розвитку й популяризації стрілецької творчості та стрілецької ідеї. Був це в часи воєнного лихоліття прекрасний засіб живої національної пропаганди, чому сприяли як зміст виконуваних творів, так і сама з'ява українського вояка перед публікою.

Пресова квартира розгорнула також досить інтенсивну діяльність у фотографії, малярстві, музиці, скульптурі та різьбярстві, даючи чимало творів, що пропагували ідею визволення України та побудови власної незалежної соборної держави. Напевно, найцінніший і найбагатший щодо кількості й всебічності документальний матеріал дала стрілецька фотографія (в одному тільки Відні на середину 1916 р. зберігалось приблизно 3000 негативів стрілецьких робіт²⁶). Завдяки таким митцям, як чет. Ю.Буцманюк та І.Іванець, підх. Т.Мойсейович і М.Угрин-Безгрішний, стр. В.Оробець та іншим було відзнято фактично всі сторони життя стрілецтва, його будні і свята, бойові походи і відпочинок. Стрілецька фотографія й на сьогоднішній день є важливим джерелом вивчення боротьби легіону Українських січових стрільців за волю України.

Цінним документом доби стали і твори стрілецьких малярів, серед яких було багато портретів старшин та стрільців, картин зі стрілецького життя, графічних рисунків, карикатур, заставок тощо. Значну їх частину було створено безпосередніми учасниками тих подій чи за достовірною інформацією очевидців. У малярстві відзначилися стр. О.Курилас, випускник Краківської академії мистецтв, який за короткий час написав близько двох сотень стрілецьких портретів, зокрема Г.Коссака, С.Горука, Д.Вітовського, батальні картини «Маківка», «Битва на Лисоні» та ін.; чет. І.Іванець – «В поході», «Допомога селу», «стежа», «Вістовий» та ін.; хор. Ю.Назарак, студент Краківської академії мистецтв – «Бій під Семиківцями», «Барабанний огонь російської артилерії в Семиківцях». Поряд з ними творчо працювали стр. Л.Гец – автор численних акварелей і рисунків та О.Сорохтей – художник-карикатурист, випускник Краківської академії мистецтв чет. Ю.Буцманюк. Рисунки й ілюстрації залишили також хор. М.Талпаш, підх. Л.Лепкий та В.Старчук, віст. І.Ткачук і В.Розумович, стр. В.Оробець.

У скульптурі та різьбярстві серед УСС були відомі чет. М.Гаврилко та стр. М.Цимбрила. Перший з них – випускник Краківської академії мистецтв та премійований учасник конкурсу на пам'ятник Т.Шевченкові в Києві – в легіоні виліплював з глини стрілецькі погруддя, а другий здобув собі популярність декоративною різьбою у гуцульському стилі. У середині 1915 р. М.Цимбрила також викував на прямовисній скелі при дорозі на Болехів строфу з пісні «Ой у лузі червона калина»: «Машерують наші

25. Див. про це: ЦДІА України у м. Львові, ф. 353 т, оп. 1, спр. 7, арк. 27–28, 50–51; *Гриневич Я.* Стрільці на сцені // Літопис Червоної Калини. – 1936. – № 9. – С. 5; *Онуфрик С.* Оркестра Українських Січових Стрільців // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1934 р. – Львів, 1933. – С. 129 – 132.

26. Див.: Діло. – 1916. – № 229, 231–233, 237, 241–242; Українські Січові Стрільці 1914–1920... – С. 14–159 та ін.

добровольці на кривавий тан — визволяти братів-українців з московських кайдан!»

Стрілецьку музику творив головним чином підх. М.Гайворонський, керівник стрілецького оркестру. Він заінструментував майже всі відомі стрілецькі пісні. Більшість маршів («Перший стрілецький похід», «Другий стрілецький похід», «Стрипа», «Їхав козак») також вийшли з-під його пера. Крім нього, в справі інструментування та компанування пісень були відомі також підх. Р.Купчинський, Л.Лепкий, А.Баландюк.

Чітким проявом ідеології Українського січового стрілецтва була його літературна творчість. Уже на початку війни багато стрільців вели щоденники, писали спогади, інколи й вірші та нариси. Згодом у різноманітних українських часописах та збірниках з'явилося чимало стрілецьких публікацій, автори яких ознайолювали читацький загал із життям легіону, його боротьбою та завданнями, намагалися осмислити найактуальніші проблеми стрілецького буття, ділилися radoщами й печалями. Всі ці публікації воєнного часу можна умовно розділити на три групи: 1) літописи, хроніки, спогади, нариси, публіцистичні статті тощо (сот. Д.Вітовський, чет. В.Кучабський, хор. А.Баб'юк, підх. Р.Заклинський, Р.Купчинський, О.Назарук, Л.Новіна-Розлуцький, М.Опока, М.Угрин-Безгрішний, дес. В.Дзіковський, стр. А.Лотоцький та ін.); 2) поезія (хор. Ю.Назарак, підх. В.Бобинський, М.Голубець, Р.Купчинський, Л.Лепкий, Ю.Шкрумеляк, М.Угрин-Безгрішний, стр. А.Лотоцький та ін.); 3) гумор і сатира (чет. І.Іванець, підх. Л.Лепкий, Л.Новіна-Розлуцький, М.Угрин-Безгрішний, віст. А.Баб'юк, стр. К.Кузьмович, О.Курилас, А.Лотоцький та ін.). Для кожної з них характерні свої форми і методи висвітлення тих чи інших подій, фактів і явищ; кожна по-своєму впливала на свідомість як самих усусів, так і всього суспільства. Водночас, спільними для всієї літературної творчості стрілецтва була непохитна віра в історичну місію легіону УСС, надія на виборення української державності та шира синівська любов до свого народу.

Особливе місце в середовищі УСС займала стрілецька пісня, в якій чи не найбільше відтворені всі ті прагнення й ідеї, що ними жило стрілецтво. Юнацький максималізм та ширі патріотичні почуття новітнього українського вояка, його радість і горе дуже часто знаходили свій вияв у пісні. Спочатку це була народна пісня зі всіх куточків української землі, а згодом і власна, створена в стрілецькому середовищі («Ой у лузі червона калина», «Повіяв вітер степовий», «Питається вітер смерті», «Ой впав стрілець у край зруба», «Їхав стрілець на війноньку», «Заквітчали дівчатонька», «Йде січове військо», «Ой там при долині», «Бо війна війною», «Як з Бережан до кадри», «Нема в світі кращих хлопців», «Дівчино-рибчино», «Ой видно село», «Маєва нічка», «Човник хитається...», «Накрила нічка», «Зажурились галичанки»). Найбільше до створення стрілецьких пісень доклали творчих зусиль три автори — підх. Р.Купчинський, М.Гай-

воронський, Л.Лепкий. Плідно творили і хор. Ю.Назарак, підх. Ю.Шкрумеляк, дес. А.Баландюк та ін. Деякі стрілецькі пісні – колективний твір, де не один, а кілька авторів брали участь у складанні тексту чи музики. У ряді пісень взагалі годі визначити автора, – ставши відомими, вони відривалася не тільки від тих, хто їх написав, але й від часу та місця написання, перетворюючись у народні.

Ведучи мову про літературну творчість січового стрілецтва, треба відзначити, що УСС з самого початку існування відчували потребу привселюдно висловити деякі думки, погляди і плани. Тому вже із 1914 р. в українській пресі, зокрема у часописах «Свобода», «Діло», «Вістник Союзу визволення України» та ін., побачив світ ряд стрілецьких прозових і поетичних творів. Проте стрільці не полишали думки про видання власного друкованого органу. Як наслідок, за їх участю та фінансовою допомогою в роки війни у Львові видавалися журнали «Шляхи» (1915–1918) та «Світ» (1917–1918), газета «Будуччина» (1918), які тією чи іншою мірою відображали стрілецьку ідеологію, були збірником матеріалів до історії УСС.

Безпосередньо в стрілецькому середовищі виходили такі рукописні часописи, як «Самохотник» (1915–1918), «Бомба», «Самопал», «Вісник Пресової Кватири УСС» (1916), «У.С.С.» (1916–1917), «Червона Калина», «Тифусна одноднівка» (1917)²⁷. Вони видавалися гектографічним способом і мали наклад від кількох до кількох сотень примірників.

Крім названих, Українські січові стрільці підготували ще й ряд інших видань. У 1917 р. у Львові побачила світ одна з найкращих і найбільших стрілецьких публікацій – «Стрілецький Календар-альманах Артистичної Горстки і Пресової Кватири У.С.С. в полі на звич. рік 1917» (це видання виходило в тому ж році як літературно-мистецький збірник під назвою «Тим, що впали»). Зредагував його М.Голубець, а художнє оформлення виконав головним чином І.Іванець. Наступного року під редакцією М.Угриня-Безгрішного вийшов перший номер «Літературного збірника Українського Січового Війська» під назвою «Червона Калина», присвячений УСС, які віддали життя за волю України. Обидва видання були добре ілюстровані і містили кращі стрілецькі твори.

У 1918 р. Л.Гец, Б.Крижанівський і В.Бобинський уклали «Антологію стрілецької творчості», оригінал якої був здійснений рукописно на взірць старовинних книг, прикрашений великою кількістю заставок та ілюстрацій. Того ж року вийшов «Співаник Українських Січових Стрільців», який став найавторитетнішим виданням стрілецьких пісень воєнного часу.

Добре розуміючи, що запорукою успішної реалізації національно-державницької ідеї може бути тільки власний народ, стрільці приділяли величезну увагу культурно-просвітній праці і серед широких кіл української громадськості – як у Галичині, так і в Закарпатті, на Волині і навіть у Наддніпрянщині²⁸. Таким чином вони прагнули

27. Див. детально про видавничу діяльність УСС: Лазарович М. Літературно-видавнича діяльність...; Лазарович М. Культурно-просвітницька діяльність...

28. Див. детально про це: Лазарович М. Культурно-просвітницька діяльність...; Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців...; Лазарович М. Просвітницька діяльність..

допомогти українству швидше усвідомити свої сили та шляхи, якими можна було б досягти людського існування та гідного місця в історії. Тим більше, що багато з них мали чималий досвід суспільної діяльності, працюючи до війни в партійних і громадських організаціях краю.

Вже від 1914 р. передова частина стрілецтва вела роз'яснювальну роботу серед українців у місцях свого постою, залучала їх до спільних маніфестацій, допомагала в створенні різноманітних національних інституцій, зокрема читалень, товариств «Просвіти», господарських організацій тощо. Завдяки стрілецькій підтримці було відновлено діяльність Рогатинської гімназії, куди відправили ряд учителів із числа УСС, запрацював театр «Української бесіди» та хор «Боян» у Львові, видавали календарі «Просвіти» тощо.

Для поширення й пропаганди національно-державницьких поглядів стрільці активно використовували і свої культурно-мистецькі можливості. Нерідко саме завдяки стрілецьким пісням, музиці, виставам тощо українське населення того чи іншого краю вперше ознайомлювалося з ідеєю української державности, дізнавалося правду про свою минувшину, задумувалося над майбутнім. Доступність цих жанрів давала змогу охопити ними якнайширші кола українства від Закарпаття до Наддніпрянщини, а тематика та форми подачі сприяли проникненню стрілецьких ідей у глибини української душі.

Свідченням того, що Українські січові стрільці працювали й на перспективу, була підтримка ними українського шкільництва²⁹. Зокрема, лише на Волині впродовж 1916 – початку 1918 р. завдяки трьом десяткам УСС, яких тимчасово звільнили від військової служби, було відкрито понад 100 українських шкіл, де вчилися тисячі дітей. При цьому стрільці не лише переконували місцеве населення у необхідності відкриття шкіл, організовували шкільні комітети, збирали підписи під проханням до тодішньої австро-німецької окупаційної влади, знаходили приміщення, але й на перших порах учителювали там.

Підсумовуючи, слід зазначити, що вся та діяльність, яку Українські січові стрільці проводили впродовж 1914–1918 рр. – як у стрілецькому легіоні, так і поза ним – була підпорядкована єдиній меті: виборенню самостійної соборної Української держави. Форми цієї діяльності були різноманітними, і серед них одне з чільних місць займала культурно-мистецька та просвітницька праця стрілецтва. Це підтвердила визвольна боротьба – як тоді, так і згодом – аж до виборення Україною незалежності в 1991 р.

Микола ЛАЗАРОВИЧ.

29. Див. детально про це: *Лазарович М.* Культурно-просвітницька діяльність Українських Січових Стрільців у роки Першої світової війни. – Тернопіль: Тайп, 2003; *Лазарович М.* Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль: Джура, 2005; *Лазарович М.* Воскресителі рідного слова і будівничі рідної школи // Мова і культура нації. Науковий збірник. – Тернопіль, 2001. – С. 61-77.